

Werkgroep Archieven Natuurorganisaties opgericht

Op 26 maart 1992 werd in Amsterdam de Werkgroep Archieven Natuurorganisaties opgericht. Deze werkgroep heeft als doel: het veiligstellen van archieven van natuurorganisaties in Nederland. Aan de werkgroep nemen deel: de Stichting Heimans- en Thijssbibliotheek en -Archief, de Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland, de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, het Centraal Register van Particuliere Archieven en vertegenwoordigers uit het openbaar archiefwezen, zoals het Gemeentearchief van Amsterdam.

Waarom is de Werkgroep Archieven Natuurorganisaties opgericht? De indruk bestaat dat veel archieven van natuur- en milieuorganisaties dreigen verloren te gaan, waardoor een belangrijk deel van het culturele erfgoed van de natuurbescherming voorgoed lijkt te verdwijnen. Archieven hebben vaak een hoge historische en informatieve waarde, niet alleen voor de eigen organisatie, maar ook voor wetenschappelijk onderzoekers.

Om een duidelijk beeld van de situatie van de genoemde archieven te krijgen en de veiligstelling beter te regelen, organiseert de werkgroep een archiefregistratieproject. Een aantal organisaties zal in de loop van 1992 een enquêteformulier ontvangen. Het organiseren van een beknopte cursus archiefbeheer voor secretarissen van natuur- en milieuorganisaties staat licht in het verschiet. Voorlichting over archiefbeheer en conservering vindt de werkgroep een belangrijk middel om het doel te bereiken.

■ Schriftelijke informatie kunt u krijgen bij de Werkgroep Archieven Natuurorganisaties, per adres Stichting Heimans- en Thijssbibliotheek en -Archief, Plantage Middenlaan 2c, 1018 DD Amsterdam, telefonische informatie bij E. Pelzers, 080-447 626 (na 19.00 uur).

Voorjaarstrek op Hong Kong

Steeds meer Nederlandse vogelaars reizen in april voor een paar weken naar Hong Kong om daar van de voorjaarstrek te genieten. De tot 1997 Britse kroonkolonie is bijzonder vogelrijk. Er is een zeer actieve ornithologische organisatie 'The Hong Kong Bird Watching Society'. De grootste trekpleister vormt natuurlijk een aantal spectaculaire OostAziatische steltlopers die in april in Hong Kong doorkomen en daar met wat geluk de vogelaar ten deel vallen. Het gaat hier om soorten als de Lepelbekstrandloper, Gevlekte Groenpootruiter en Aziatische Grijs Snip. Trouwens, het moet al gek lopen indien een veertiendaags voorjaarsverblijf op Hong Kong geen dertig tot veertig soorten steltlopers oplevert. Kern van het gebeuren vormt het Mai Po reservaat in de New Territories, waar in april ook soorten te zien zijn als de Kleine Lepelaar (recente schatting van de wereldpopulatie nog 300 vogels) en de legendarische Chinese Kokmeeuw.

224

Wie zich in de avifauna van Hong Kong wil verdiepen of zich wil voorbereiden op een verblijf doet er goed aan zich het Hong Kong Bird Report 1990 aan te schaffen. Dat kan in Engeland en wel bij onderstaand adres.

■ S. Anstruther, Barlavington Estate, Petworth, West Sussex, GU28 0LG, Groot-Brittannië. Kosten: £ 8,50 (exclusief portokosten). Voor inlichtingen over Hong Kong zelf is het adres: Hong Kong Bird Watching Society, P.O. Box 12460, G.P.O., Hong Kong.

Gevoeligheid voor zware metalen bij dieren erfelijk

Op 3 juni 1992 promoveerde Leo Posthuma aan de Vrije Universiteit van Amsterdam op zijn proefschrift Genetic ecology of metal tolerance in *Collembola* (springstaarten). Zijn conclusies luiden dat gevoeligheid voor zware metalen erfelijk is en dat dieren in een met zwarte metalen verontreinigde omgeving als soort wel kunnen overleven maar minder flexibel zijn om te reageren bij veranderingen van milieu-omstandigheden. Deze beperkingen van het aanpassingsvermogen in lichaamsgroei en voortplantingscapaciteit zijn een vernauwing van het amplitudo binnen een populatie en kunnen daarom nadelig uitwerken.

Belgische nieuwjaarskaarten 1993

Zoals elk jaar willen wij ook nu weer de dubbele nieuwjaarskaarten met envelop van de Belgische Vogelbescherming aanbevelen. Zij hebben onze hulp hard nodig.

Er zijn opnieuw vijf vogeltekeningen van François Desbordes gebruikt voor een nieuwe set van vijf nieuwjaarskaarten. Dit maal zijn afgebeeld de Patrijs, Waterhoen, Roodborst, Pimpelmees en Kramsvogel.

Door de aanschaf van één of verscheidene pakjes met vijf dubbele wenskaarten, envelop en tussenblad kunt u de Belgische Vogelbescherming (KB VBV) een handje helpen.

Een pakje met vijf kaarten kost Bfr. 200. Elke bestelling dient gepaard te gaan met de betaling op postrekening 000-0296530-01 van het Koninklijk Belgisch Verbond voor de Bescherming van de Vogels (KBVBV), Veeweidestraat 43, B-1070 Brussel, onder vermelding 'pakje nieuwjaarskaarten 93'.

Klankbeelden van Jan Ivangh

Vanaf 1933 begon ik alles te schetsen wat tijdens NJN-excursies in de duinen, bossen en weilanden van ons land tegenkwamen. Met mijn schetsjes, die ik projecteerde met behulp van een episcope, begon ik in 1947 lezingen te geven op scholen en kampeerterrainen. De geluiden van de vogels in zo'n lezing moest ik zelf imiteren.

In 1953 kocht ik mijn eerste bandrecorder en een kabel van driehonderd meter omdat mijn imitaties ophielden bij zeventien soorten.

Nu heb ik ongeveer 165 banden vol geluiden,

vooral van vogels. Door te ruilen bezit ik nu enkele CD's, veel gramfoonplaten en cassettes uit alle delen van de wereld.

Niet alleen in ons land, maar ook tussen de Noordkaap en de Middellandse Zee, in Nieuw-Zeeland en Canada maakte ik opnamen. Door andere vogelkundigen te helpen, kreeg ook ik een nog beter begrip wat onze vogels en alle andere dieren en planten betekenen in de natuur op aarde.

Sinds ik begon met opnemen, zijn er ook al in ons land een aantal vogels door droogte en verandering van het landschap verdwenen.

Nu maak ik nog steeds dia's van mijn schetsen en schilderijen om les te geven of lezingen te houden. Daarbij gebruik ik uiteraard al mijn eigen opnamen van vogels. Uniek in de wereld denk ik, want ik heb nog nooit iemand ontmoet die hetzelfde doet.

Zo kwamen ook een aantal klankbeelden tot stand onder meer: 'Vogeleiland Texel' en 'Van Zuiderzee tot Flevopolder' die als ruilobject naar verschillende landen in de wereld zijn gegaan.

■ Jan Ivangh, Speenkruidstraat 43, 9404 HA Assen, 05920-16 510.

Vogelberichten en computernetwerk

Sinds kort is het mogelijk om via een computernetwerk berichten over vogels te verzenden, te ontvangen of bijvoorbeeld informatie op te vragen. Dat kan via het 'Camelsnose'-project van de Stichting Mondiaal Alternatief. Door deze methode kan snel informatie worden verspreid. Geïnteresseerden (ook verenigingen en werkgroepen) kunnen gedetailleerde technische informatie opvragen bij de genoemde stichting (postbus 151, 2130 AD Hoofddorp). In het programma kan onder meer eveneens worden deelgenomen aan informatie(overdracht) over bijvoorbeeld bijen, uitgestorven dieren, bestrijdingsmiddelen, milieu, enzovoort.

Dutch Birding Travel-Reports Service (DBTRS)

Steeds meer abonnees zullen niet alleen binnen de grenzen van hun eigen land er opuit trekken om van de verschillende aspecten van de natuur te genieten, maar zoeken in geheel Europa of zelfs daarbuiten naar vakantiebestemmingen waar de natuurbeleving een belangrijke plaats inneemt. Dit gedrag wordt op allerlei manieren gestimuleerd. De media brengen natuur- en milieuprogramma's, er worden videobanden te koop aangeboden, en er verschijnt steeds meer specialistische literatuur op het terrein van vogels en planten. Ook zijn de reismogelijkheden momenteel zeer uitgebreid.

Iedere natuurliefhebber wil uiteraard optimaal genieten van de gevarieerde avifauna en/of flora in voor hem onbekende gebieden. Dit niet alleen om daar nieuwe fascinerende plante- en diersoorten te ontdekken, maar ook om de meer bekende soorten eindelijk eens in hun natuurlijke habitat te observeren.

Wat helaas vaak ontbreekt zijn goede en recente flora- en faunagegevens van landen en/of natuurgebieden en andere onmisbare handreikin-

gen in het veld. Waar vind je de interessante plekken tijdens de verschillende jaargetijden? Waar vind je bepaalde soorten vogels, planten en zoogdieren? Hoe kom je ter plekke? Welke weggetjes moet je dan nemen?, enzovoorts.

Er zijn bijna altijd wel natuurvorsers die het desbetreffende gebied al eerder hebben verkend. Zij hebben hun bevindingen vaak schriftelijk vastgelegd. Deze aantekeningen kunnen vaak nuttig zijn voor volgende bezoekers en/of beschermingsdoeleinden. Maar hoe kom je in het bezit van de vaak onontbeerlijke en meest betrouwbare gegevens? Hoe weet je wie er al zijn geweest? Sedert jaren verzamel ik de meest uiteenlopende reisverslagen van met name 'vogelaars' uit de gehele wereld. Op dit moment omvat mijn archief ruim 950 artikelen, die de helpende hand kunnen bieden naar meer dan 150 reisbestemmingen verspreid over de gehele aardbol.

De Dutch Birding Travel-Reports Service is een service waar iedere natuurliefhebber tegen geringe kosten gebruik van kan maken. Afgezien van het verkrijgen van reisverslagen kan men er terecht voor algemene reisinformatie, hulp bij determinatieproblemen, advies bij het opstellen of verzorgen van reisschema's op maat zowel voor individuele als groepsreizen, bemiddeling bij het zoeken naar reisgenoten, advies bij de aanschaf van natuurboeken en gratis inzage in het archief ten behoeve van bescherming of beheer van bedreigde soorten en/of gebieden.

Aan de hand van de jaarlijks gepubliceerde catalogus en de frequenter verschijnende supplementen kan men overzichtelijk het favoriete vakantiegebied of gebied kiezen. Bij iedere artikel-c.q. verslagcode staat onder andere vermeld: datum van bezoek, naam van de auteur, eventueel specifiek bezochte gebieden en aantal bladzijden plus lokatiekaarten.

Kortom de Dutch Birding Travel-Reports is er ter verkrijging van informatie en professionele hulp om ieders reis zo aangenaam en succesvol mogelijk te laten verlopen.

Tegen vergoeding van de portokosten kunt u een gratis catalogus aanvragen.

■ Dirk de Moes, postbus 94, 3956 ZS Leersum, 03434-57 501.

Molsbroek definitief beveiligd tegen warmeluchtballonnen

Tijdens de afgelopen jaren werden de talrijke watervogels uit het Natuurreservaat Molsbroek te Lokeren, België herhaaldelijk verjaagd door overvliegende warmeluchtballonnen. Deze brengen immers veel meer paniek onder dieren dan om het even welk vliegtuig. Er is trouwens ook vanuit landbouwkringen herhaaldelijk gerea-geerd op het verjagen van vee en andere schade veroorzaakt door laag overvliegende ballonnen. De regionale Vereniging voor Natuur- en Milieu-beheer vzw Durme heeft als beheerder van het Reservaat Molsbroek jarenlang geijverd voor een overvliegverbod voor deze ballonnen. Tijdens 1990 en 1991 werd een tijdelijke bescherming uitgevaardigd, waardoor de ballonnen ten minste 2500 voet of ongeveer 750 m hoog dienden te vliegen. Een aantal ballonvaarders heeft

zich daar niet aan gestoord en verjoeg de pleisterende Wintertalingen, Smienten, Pijlstaarten, Slobeenden en Wilde Eenden. De niet op te heideren betwisting bleef de precieze hoogte van die storende vluchten.

Hierop is de vzw Durme gaan ijveren voor een onbetwistbare en definitieve reglementering. De toenmalige minister van Verkeer en huidige premier Dehaene heeft eind vorig jaar een gunstige beslissing genomen, die nu is gepubliceerd in de reglementering van de luchtvaart die op lange termijn van kracht is. Hierin is voor de bufferzone rond Molsbroek een minimale overvlieg-hoogte vastgelegd van 3500 voet of ongeveer 1050 meter. Vluchten boven deze hoogte zijn enkel toegestaan door ballonnen voorzien van speciale installaties, omdat men in de landingscorridor voor de luchthaven van Zaventem komt. Het overgrote deel van de ballonnen is niet voorzien van die installaties, zodat ze normaal niet wettelijk over Molsbroek kunnen vliegen. Molsbroek is het eerste reservaat in België met een beschermde bufferzone tegen deze ballonnen.

De vzw Durme dankt minister Dehaene en het Bestuur der Luchtvaart voor de genomen beslissingen ten bate van het natuurbehoud in het erkende en gerangschikte Reservaat Molsbroek. Deze bescherming sluit aan bij de jachtvrije bufferzone voor watervogels en de reservatenaankooppolitiek naast Molsbroek van de Dienst Natuurbescherming van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap.

Bijzonder verheugend voor de reservaatbeheerders is ook dat deze nieuwe reglementering goed wordt opgevolgd door de ballonvaarders. Er is immers nog geen enkele flagrante overtreding vastgesteld na de publicatie in mei 1992. De vzw Durme hoopt dat dit in de toekomst zo mag blijven en dat de ballonvaarders sportief de wettelijk beschermde rustzones van de wilde watervogels zullen blijven respecteren.

Waarneming van Poelruiter in Friesland

Op pinkstermaandag, 8 juni 1992, bezochten wij de Workumerwaard, atlasblok 10-44, om steltlopers te bekijken. Er zaten veel vogels op de zandbanken voor de kust en/of staand in het ondiepe water tussen de zandbanken. Op het eerste gezicht zaten alle soorten er die je hier normaal gesproken mag verwachten: Fuut, Wilde Eend, Slobeend, Pijlstaart, Wintertaling, enkele Zomertalingen en Smienten. De afstand is gauw te ver om de vogels te determineren met de normale kijker van 10 x 40. Voor dit doel hadden wij dan ook een telescoop meegenomen. Als vogelaar ben je altijd op zoek naar leuke dingen en al turend ontdekten wij twee Reuzensterns tussen de Kokmeeuwen. Er zaten ook een aantal Dwergmeeuwen en een enkele Vissdief. De Steile Bank aan het IJsselmeer is meer bekend om z'n Reuzensterns, maar ook op de Workumerwaard heeft men goede kans deze stern te zien, vooral in de maanden mei en augustus. De sterns broeden onder andere op het Zweedse eiland Öland. Ook op andere plaatsen in de Oostzee komen ze tot broeden.

In een dichterbij gelegen plasje zat een Zwarte Ruiter, nog niet geheel in zomerkleed. In de ondiepe plasjes vlak voor het uitkijkpunt zaten enkele Tureluurs en een paartje Bontbekplevieren liep driftig heen en weer.

Plotseling kreeg ik een andere steltloper in de telescoop, die mij eerst deed denken aan een Bosruiter, door de geschubde bovendelen. Dit idee moesten wij al gauw laten varen omdat bij het opvliegen de vogel een witte rugwig had. Hij vertoonde gelijkenis met een Groenpootruiter, maar was veel kleiner. Bij gelijktijdige waarneming van een Tureluur, bleek dat de steltloper iets kleiner (ook slanker) was, een dunner snavel bezat, maar wel ongeveer de zelfde kop- en snavellengte had. De snavel was donker, de pootkleur donker geel/groen, die bij het opvliegen ver buiten de staart uitstaken. Het dier had pijlvormige spikfels op de flanken en zijn hals en was verder egaal wit aan de onderzijde. Bij het opvliegen bleek dat de ondervleugels ook licht waren en de staart sterk gebandeerde buitenste pennen had. De vogel had geen wit voorhoofd en geen opvallende kopstrepen of oogstrepen. De kruin vertoonde een fijn streppatroon.

Meestal was de vogel druk bezig met foerageren op het oog. Wij hebben de vogel niet zien boren. Soms ging het dier even uitrusten met de kop in de veren, maar dit duurde nooit lang. Daar wij geen geschikte boeken mee hadden, hebben wij een zo gedetailleerd mogelijke beschrijving gemaakt, mede door het feit dat hij zich van betrekkelijk dichtbij met gunstig licht liet bekijken. Wij hebben het dier van 15.30 tot 16.00 uur kunnen observeren en waren er bijna van overtuigd dat het een Poelruiter moest zijn.

Thuisgekomen, met de juiste boeken bij de hand, werd ons vermoeden bevestigd: een adulte Poelruiter (*Tringa stagnatilis*). Deze heeft z'n broedgebied in Zuidoostelijk-Europa tot de Oekraïne, de Krim en oostelijk Rusland. In Nederland is de vogel vrij zeldzaam met ongeveer 75 waarnemingen sinds 1958, met name in april tot september. In 'Vogels in Friesland' wordt de soort niet genoemd! In de atlasperiode (1978-1983) werd de vogel dertig keer waargenomen. Hij overwintert in Afrika en vliegt grote afstanden in een breed front over land naar de overwinteringsgebieden die zijn gelegen in Afrika. Medewaarnemer: J. de Jong.

■ Otte W. Zijlstra, Kostverlorenstraat 38, 1733 VH Nieuwe Niedorp, 02261-1749.

LITTERATUUR:

Colston, P. et al (1989): Wad- en Weidevogels. Thieme, Baarn. Bewerkt door A. van den Berg.
Ploeg, D.E.T. et al (1979): Vogels in Friesland. De Tille bv., Leeuwarden.

Waarneming van Iberische Tijftjaf

Op vrijdag, 29 mei 1992, maakten wij een wandeling door het Roekenbos (atlasblok 15-25) in de buurt van Oudemirdum (Fr.). De normale bosvogels konden wij beluistern, zoals Vink, Tijftjaf, Fitis, Winterkoning en in de buurt van naaldhout de Zwarte Mees.

Opeens hoorde ik een geluid dat ik niet kende en ik maakte mijn medevogelaar, Jelle de Jong, er opmerkzaam op. Die kende het geluid ook niet,

dit reden genoeg om het geluid goed in ons op te nemen. Na enige tijd te hebben geluisterd, op- perde Jelle de mogelijkheid van een Iberische Tijftjaf. Het geluid valt, zoals meestal, moeilijk te omschrijven, maar wijkt sterk af van de onomato- peezang van de Tijftjaf. Het valt het best te om- schrijven als een zeven à acht keer herhaald tsjèk, meestal afgerond met een kort trillertje. Het trillertje blijft ook wel achterwege. Het gehele 'liedje' duurt ongeveer tweeëneenhalve secon- de.

Thuis gekomen hebben wij bandje nummer vijf van 'Vogelbescherming' beluisterd en ons ver- moeden werd bevestigd. Wij hadden inderdaad een territorium van de *Phylloscopus collybita ibericus*, in sommige vogelboeken *Pc. brehmii* genoemd, vastgesteld. In de literatuur komen wij deze soort nauwelijks tegen. Er zijn de afgelo- pen jaren wel enkele meldingen geweest, onder andere afgelopen voorjaar vanuit Amsterdam. Ook Ruud Brouwer heeft de soort al eens in Hoorn (N.-H.) waargenomen. De vogel hebben wij vele malen bezocht en elke keer, ook vaak overdag, was de vogel te horen. Ook het gehele Pinksterweekend was de vogel present en toen hebben wij ook een geluidsofname kunnen ma- ken van het karakteristieke geluid. Op dinsdag, 9 juni, was de vogel ook nog aanwezig. Daarna heb ik een aantal dagen niet kunnen luisteren, tot 14 juni, toen de vogel wederom zingend werd waargenomen, nog steeds in het Roekenbos. Er mag dan ook worden gesteld, dat het hier een territoriumhoudend mannetje betrof, waarschijn- lijk de eerste van Friesland. Deze ondersoort van de Tijftjaf broedt normaal gesproken op het Ibe- risch schiereiland en in Noord-Afrika. Waar- schijnlijk doordat er een tijdlang een zuidoostelij- ke luchtcirculatie is geweest, is het deze onder- soort gelukt om in ons land terecht te komen. Medewaarnemer J. de Jong.

■ Otte W. Zijlstra, Kostverlorenstraat 38, 1733 VH Nieu- we Niedorp, 02261-1749.

Ornithologie in Oost-Europa

De afgelopen maanden hebben een aantal be- langrijke ornithologische bijeenkomsten plaats- gevonden in de Oekraïne en in Belarus waar- onder een conferentie die was belegd om alle vere- nigingen bij elkaar te brengen. Deze bijeenkomst werd in september 1991 gehouden in Vitebsk (Belarus) en vormde een discussieforum voor meer dan 500 ornithologen over de verschillen- de vormen van de moderne ornithologie. Voorts heeft in februari dit jaar een vergadering plaats- gevonden in Donetsk (Oekraïne) van de ornitho- logen van de Werkgroep AZOV-Black. Daarbij is de balans opgemaakt van de activiteiten in 1991, het programma voor 1992 gecoördineerd en in- ternationale samenwerking georganiseerd.

■ Dr. A.I. Korzykov, vice-president, Société ornithologi- que ukrainienne, Faculté de Biologie, Département zoo- logique, Shampanskiy Street 2, 270058 Odessa Ukrai- ne.

Een nieuwe Jachtwet in Italië

Op 30 januari 1992 heeft het Italiaanse parle- ment een nieuwe wet op de bescherming van de wilde fauna en de jacht goedgekeurd. De wet,

die 39 artikelen omvat, introduceert een paar be- langrijke noviteiten, in het bijzonder ten aanzien van de transpositie van Europese Richtlijnen en de tenuitvoerlegging van de Verdragen van Pa- rijs en van Bern.

De wilde fauna wordt gedefinieerd als het onver- vreemdbare erfgoed van de staat en als bescher- mingsobject in het belang van de nationale en internationale gemeenschap. Dit leidt tot een strikte reglementering van de jacht die uitslui- tend wordt toegestaan ten aanzien van de soor- ten die zijn opgenomen op een lijst en slechts voor beperkte periodes. Alle landbouw- en bos- gronden van de Staat worden aan planificatie onderworpen en moeten gebieden omvatten die onder volledige bescherming staan. De valken- jacht en het schieten met pijl en boog blijven ge- oorloofd voor houders van een jachtakte.

De filosofie achter de nieuwe wet is om een zekere exploitatie door middel van de jacht toe te staan zolang die bepaalde landbouwmethodes respecteert en in overeenstemming is met de wetenschappelijk vastgestelde eisen van een ra- tioneel gebruik van het natuurlijke erfdeel.

Brehm Fund for International Bird Conservation

Het Brehm-Fonds für Internationalen Vogel- schutz geeft een tweetalige nieuwsbrief 'Zum Fliegen geboren' ('Flying free') uit. Het nummer van dit voorjaar/zomer 1992 (jaargang 10, num- mer 1-2) bevat onder meer artikelen over het Brehm-Fonds Zuidzee-expeditie waarin melding wordt gemaakt van een bezoek aan achttien ei- landen van de Nomuka-groep in de Tonga-archi- pel. Drie tot daarvoor onbekende zeevogelkolo-

Vignet van het Brehmfonds.

nies werden ontdekt. Verder kunnen wij lezen over de reddingsacties voor de Siberische Kraanvogel, vogelbescherming in het Zuidameri- kaanse regenwoud en over kraanvogelonderzoeken, waaronder de Zwarthalskraanvogel in Ti- bet.

Ook worden de goede resultaten beschreven van het uitzetten van gekweekte Slechtvalken in Duitsland. Het Slechtvalkprogramma werd na vijftien jaar succesvolle resultaten met het verwil- deren van Slechtvalken, stopgezet.

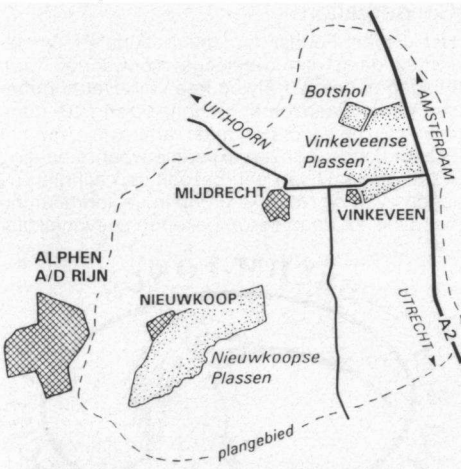
Het Brehm-Fonds voor internationale vogelbe- scherming is een privé, niet-commerciële be- schermingsorganisatie, die op wetenschappelij- ke basis de vogels in de gehele wereld wil be-

schermen en dit tot haar opgave heeft gemaakt. Het fonds en de projecten wordt door het Vogel-park Walsrode, kleine giften van andere organisaties en particulieren gesteund. De nieuwsbrief van het Brehm-Fonds verschijnt één tot twee maal per jaar. Voor US \$ 20 of DM 30,- per jaar kan men begunstiger van het Brehm-Fonds worden.

■ Nadere informatie verkrijgbaar bij Vogelpark Walsrode, Steffen Patzwahl (Engelstalig), Hans Geiger (Duits-talig), D-3030 Walsrode, Duitsland, (0)5161 - 2015, fax (0)5161-8210.

Plan 'De Nieuwe Venen' geeft ruimte aan de natuur

Middenin de Randstad kan volgens een plan van 'Natuurmonumenten' over twintig jaar een enorm natuurgebied liggen. Dit plan 'De Nieuwe Venen' is een uitwerking van het overheidsbeleid om de natuur in het Groene Hart van Nederland meer ruimte te geven, zodat een natuurgebied van vele duizenden hectaren ontstaat. Namens 'Natuurmonumenten' overhandigde voorzitter P. Winsemius het rapport aan de Gedeputeerden mevrouw Th. Poortenaar Sikkema (Utrecht) en mevrouw H.L. Blok (Zuid-Holland) op 22 april in Nieuwkoop.

Schematische gebiedsaanduiding van de Nieuwe Venen.

'De Nieuwe Venen' (opgesteld door landschaps-architect P.J. Veen), is een ambitieus plan. 'Natuurmonumenten' legt daarmee de kaarten op tafel, hoe volgens haar op de grens van Utrecht, Noord-Holland en Zuid-Holland bestaande en nieuwe natuurterreinen kunnen worden samengevoegd tot een ecologisch geheel van ruim 7000 hectare. Om 'De Nieuwe Venen' te realiseren, zal circa 6000 hectare landbouwgrond moeten worden aangekocht en de waterkwaliteit dient sterk te verbeteren.

Momenteel bezit 'Natuurmonumenten' in deze regio het moerasgebied Botshol (250 hectare) en de Nieuwkoopse Plassen (1000 hectare). Door deze terreinen met elkaar te verbinden, creëert de vereniging een groot aaneengesloten natuurgebied bestaande uit grasland en moeras. Zo krijgen soorten als Purperreiger, Bruine Kieken-

dief, Watersnip en misschien ook de Otter meer ruimte en dus meer kansen om zich te handhaven. Verscheidene in het plangebied liggende polders, zoals Groot Mijdrecht, Wilnis-Vinkeveen en gebieden nabij de Noordse Buurt, bieden goede mogelijkheden voor moerasontwikkeling. Hier kunnen volgens 'Natuurmonumenten' peilverhogingen van het grondwater plaatsvinden zodat een gevarieerd en dynamisch landschap ontstaat. Naast moerasontwikkeling beschrijft 'Natuurmonumenten' in 'De Nieuwe Venen' hoe voor de weidevogels natte graslanden kunnen worden behouden en ontwikkeld. Voor het ontwikkelen van deze natuur zijn inrichtingsmaatregelen nodig, zoals peilverhogen en plaatselijk afgraven van grond. Met grote grazers wil 'Natuurmonumenten' streven naar zelfregulerende natuursystemen. Bij het beheer van graslandgebieden kunnen agrariërs worden ingeschakeld. Door zijn ligging in de Randstad vervult het natuurgebied een belangrijke recreatieve behoefte. 'Natuurmonumenten' geeft in het plan aan hoe de recreatieve ontsluiting moet worden vormgegeven, zodat mensen kunnen genieten van de 'nieuwe natuur'.

Jacht vormt ernstige verstoringsbron voor watervogels

Op 8 april werd het rapport 'Verstoring van watervogels door jacht in wetlands' aan staatssecretaris drs. J.D. Gabor aangeboden. De nota leidt tot de volgende conclusie: Ongeveer de helft van alle in Nederland door de overheid als internationaal erkende wetlands wordt door de jacht ongeschikt gemaakt. Hierdoor worden in feite de tientallen miljoenen gulden gemeenschapsgeld die voor het in stand houden van deze gebieden worden uitgegeven letterlijk in het water gooid.

Vogels die door jachtactiviteiten worden verstoord, blijken veel langer rond te blijven vliegen dan ten gevolge van andere verstoringen. Ook blijven watervogels na jachtverstoring veel langer weg. Als er in een gebied één à twee maal per week wordt gejaagd, blijkt dit als rust- en foerageergebied nagenoeg waardeloos te worden. 'Natuurmonumenten' en Vogelbescherming die de nota hebben uitgegeven, hebben een aantal actiepunten opgesteld waaraan in de nieuwe Flora en Faunawet zou moeten worden voldaan. De inhoud vormt volgens de staatssecretaris een belangrijke en actuele ondersteuning bij de voorbereiding van de Flora en Faunawet.

Het betreft de volgende actiepunten:

In het nieuwe jachtbeleid en de Flora en Faunawet dient te worden geregeld dat in wetlands geen jacht plaatsvindt, tenzij dat nodig is om schade binnen het gebied te voorkomen. Het gebruik van vaartuigen en schiethutten bij het jagen, evenals de jacht vanaf kleine en kunstmatige eilanden moet worden verboden. De bestaande regeling die voorziet in de mogelijkheid van een jachtveld van één hectare op water dient te komen vervallen.

Aanbevolen wordt de verhuur van jacht in wetlands die de Dienst der Domeinen exploiteert op

de kortst mogelijke termijn te beëindigen. Aanbevolen wordt tevens dat Staatsbosbeheer geen jacht meer verhuurt in de wetlands die het beheert. Aanbevolen wordt verder dat beheerders en eigenaren van (delen van) wetlands het in hun gebieden zo regelen dat er geen jacht meer plaatsvindt, tenzij dat nodig is om schade binnen het gebied te voorkomen.

Rita (M.W.) van den Tempel: Verstoring van watervogels door jacht in wetlands. Uitgave van 'Natuurmonumenten en verschenen als Technisch Rapport Vogelbescherming 9, 63 bladzijden, 4 bijlagen, 21 figuren, 4 zwartwitfoto's, 1 tabel (1992). Engelstalige samenvatting van de tekst en vertaling van de onderschriften van de 21 figuren. Prijs f 15,-. Te bestellen door overmaking op postgironummer 75 775 ten name van Vogelbescherming, Zeist, onder vermelding van 'Technisch rapport nummer 9'.

Enkele positieve, bemoedigende ontwikkelingen

'Het Vogeljaar' van april 1992 opent met een artikel van Gerard Ouweneel 'Wanneer de daad bij de nota?'. Bij het lezen van dit artikel valt in de eerste plaats op hoe gefrustreerd een gekwelde natuurliefhebber is over de ambtelijke gang van zaken. Deze gefrustreerdheid brengt vele negatieve zaken naar voren en de frustraties zijn daarom zeer goed te begrijpen.

Het moet mij echter van 't hart dat dit *niet* de manier is om medewerking en begrip voor de natuurbescherming op te wekken bij hen die nu eenmaal niet met hun hele wezen daarmee bezig zijn, maar wier medewerking toch zo noodzakelijk is. Graag wil ik bij dezen wijzen op enkele positieve, bemoedigende ontwikkelingen.

1. de veranderde instelling van de waterschappen (tenminste die van de provincie Gelderland), die haast een draai van 180° maken. In plaats van kanaliseren gaat het nieuwe beheersplan over beplanten van stroken van vijftien meter opdat de beken vrij mogen meanderen. Het gaat verder niet alleen meer over waterafvoer, maar hun zorg is ook het watertoevoer geworden. Men is met de daadwerkelijke uitvoering bezig.

2. de inwerkingtreding van de nieuwe Natuurschoonwet, waardoor dit jaar, over het hele land, de particuliere landeigenaren bomen en houtwallen zijn gaan inplanten. En vergis u niet, de Natuurschoonwet-landgoederen zijn mede de ruggegraat van de Ecologische Hoofdstructuur van het Natuurbeleidsplan. STEUN ZE, deze particulieren die niet zoals 'Natuurmonumenten' en de Provinciale Landschappen kunnen rekenen op stromen rijkssubsidie. Zij zijn het die zorgen voor de zo gewenste diversiteit van het landschap.

3. bezien wij de natuurontwikkeling in Europees verband gedurende de laatste paar eeuwen dan valt een ander opmerkelijk gegeven op. Het is een feit dat alle grote natuurveranderingen, als gevolg van onze mensgerichte cultuur, samenhangen met economische problemen. In de 16de en 17de eeuw bijvoorbeeld ging men in het totaal ontboste Engeland plotseling massaal over tot het planten van bomen (men spreekt van vijftig miljoen), niet uit natuurliefde maar voor de houtproductie voor de scheepsbouw. Het werd

het begin van het prachtige Engelse landschap (zie Keith Thomas 'Het verlangen naar de natuur' uitgegeven door Agon).

Een ander opmerkelijk feit is, dat in Europa hoeveelheid grote en kleine bossen in stand bleven omdat de adel ze zo nodig had om te kunnen jagen. Eindelijk een pluspunt voor die jacht.

In de huidige tijd is er eveneens een stormachtige verandering gaande, namelijk de Europese eenwording. Het Landbouwschap meent, dat de komende vijf à tien jaar de helft van de Nederlandse boeren failliet zal gaan wegens de Europese binnenmarkt en de veel goedkoper en extensief werkende Oosteuropese boeren. En wat gebeurt er dan met de Nederlandse weiden en akkers? En moet de natuurbescherming niet als de wind aan het werk in Oost-Europa?!

4. er is een verandering gaande in de recreatiebehoefte van de gemiddelde Nederlander. Die wordt meer gericht op natuur, activiteit en individualiteit (mr. P.A. Nouwen van de ANWB).

Op het moment worden per jaar 200 miljoen (!) bezoeken aan de bossen gebracht. Wat zoekt men daar? De mogelijkheid tot wandelen en fietsen, men zoekt rust, stilte en natuur. En men zoekt het afwisselende, diverse landschap.

Nu is recreatie een bron van inkomen, en natuur, rust en stilte een zeldzamer woordend goed en dus stijgend in waarde. Het zou voor de gemeentelijke en provinciale politiek wel eens interessant en verstandig kunnen worden om een link te leggen tussen recreatie en stringente natuurbescherming (zoals bijvoorbeeld in Zwitserland hier en daar gebeurt), dit dan ter *beider* voordeel. In Winterswijk bijvoorbeeld is wat dit betreft iets gaande. Men heeft daar een zogenaamd 'platform' van groene verenigingen opgericht, 'Het Platform Natuur en Landschap Winterswijk'. Daarin zijn opgenomen de Natuurbeschermingsraad Winterswijk, de Stichting Natuur en Milieu Educatie en de Werkgroep Natuurbeheer Winterswijk.

Er is overleg gaande tussen Burgemeester en Wethouders en het platform. Dit is een uitgesproken positieve ontwikkeling die navolging verdient. Dit kan een samenwerkingsvorm worden die in de volgende eeuw in ons extreem dichtbevolkte landje heel gewoon wordt. Maar wie het eerst komt, die 't eerst maalt...

Tot slot nog één hartewens. Het is mijn vaste overtuiging, dat alléén het overleg tussen zulke verschillende gerichte partijen als overheid en natuurbescherming iets kan bereiken. Dit kan alleen wanneer, in wederzijds respect voor de verschillende gerichtheid, er parallel lopende belangen blijken te zijn, die als basis kunnen dienen voor een gezamenlijke aanpak. Die parallel lopende belangen zijn er, maar moeten wel door beide partijen worden opgepakt.

■ Mevrouw H.F.G. Lehmann - ter Kuile, Schipperlaan 7, 1442 AB Purmerend.

1995, Europees Jaar van de Natuurbescherming

De ministers van de Raad van Europa laten een rapport uitwerken in verband met het voorstel om

1995 uit te roepen tot het Europese Jaar van de Natuurbescherming. Men wil een balans opmaken om te weten te komen wat er na het Natuurbeschermingsjaar 1970 precies is bereikt. Verder wil men nieuwe voorstellen doen en veel activiteiten organiseren.

Bron: Naturopa Nieuwsbrief 92/2.

Dissertatie over 'carrièreplanning' van Scholekster

The Social Prisoner: Causes of Natural Variation in Reproductive Success of the Oystercatcher.

Waarom zorgt de ene Scholekster voor veel meer nageslacht dan de andere? Met deze simpele vraag begon mijn onderzoek naar het sociale gedrag van de Scholekster op Schiermonnikoog. Al doende ben ik steeds sterker gaan beseffen dat wat mij eigenlijk boeide het best omschreven zou kunnen worden als de 'carrièreplanning' van de Scholekster. Carrières veronderstellen de aanwezigheid van een maatschappij, dat wil zeggen een sociale ordening. Het ligt voor de hand aan te nemen dat carrièrebeslissingen zijn afgestemd op de heersende sociale orde. Tegelijkertijd is de heersende sociale orde de resultante van individuele carrièrebeslissingen. Het is daarom niet zonder meer duidelijk hoe dit complexe probleem het best kan worden aangepakt. Ik heb mij geconcentreerd op de carrièrebeslissingen en aangenomen dat de sociale orde in evenwicht was; in de zeven jaren van het onderzoek traden geen noemenswaardige veranderingen in het aantal Scholeksters op. De kern van het probleem ligt in het onderscheiden van 'carrièrebeslissingen' en het meten van de bijbehorende kosten en baten in termen van verwacht nakomelingschap. Wat er precies in de hersens van een Scholekster omgaat weet ik niet, maar het is onweerlegbaar dat bepaalde objectief waarneembare gedragingen de overgang van de ene sociale positie naar de andere sociale positie markeren.

Wanneer niet alle Scholeksters de zelfde beslissingen nemen, is het in principe mogelijk om van elke variant het gemiddelde nakomelingschap te meten. Er zijn twee problemen met deze aanpak: 1. In het geval van langlevende soorten zoals de Scholekster (voorlopig record is 35 jaar), duurt het nogal lang voordat men voldoende gegevens heeft.

2. De waargenomen variatie is 'natuurlijk'. Het is heel goed mogelijk, in sommige gevallen zelfs zeer waarschijnlijk, dat elke Scholekster de voor hem beste beslissing nam, maar dat de condities (inclusief de lichamelijke eigenschappen van het individu) waaronder de beslissingen werden genomen, sterk verschilden.

Er zijn twee opties voor de onderzoeker. Ten eerste kan door experimentele manipulatie van condities deze 'individuele optimalisatie' worden gecontroleerd. Het bedenken van goede experimenten aan carrièrebeslissingen is echter niet gemakkelijk, zoals de Engelse onderzoekster Kate Lessells mij tijdens de promotieplechtigheid nog eens onder de neus wreef. Dit brengt ons op de tweede optie, waarbij de waargenomen na-

tuurlijke variatie als uitgangspunt wordt genomen voor een speurtocht naar de onderliggende processen die die variatie teweegbrengen. Ik heb voor de laatste weg gekozen.

Tijdens het broedseizoen (van maart tot augustus) is elke vierkante meter kwelder in het onderzoeksgebied op Schiermonnikoof in beslag genomen door territoriale scholeksterparen. Omdat de kwelder als broedgebied dient en het bij laagwater droogvallende wad als voedselgebied voor de Scholekster zijn er twee typen territoria. 'Hokkers' verdedigen een broedterritorium aan de rand van de kwelder en een aansluitend stuk wad. 'Wippers' verdedigen een verder van het wad gelegen deel van de kwelder en een verder van de kwelder gelegen voedselterritorium op het wad. Jonge Scholeksters zijn voor hun voedselvoorziening volledig afhankelijk van de beide oudervogels tot ver na het uitvliegen. Het blijkt dat veel wippers onvoldoende voedsel naar de jongen transporteren, zodat de jongen van de honger sterven. Als gevolg hiervan produceren hokkerparen gemiddeld vier maal zoveel jongen als wipperparen, een gigantisch verschil.

Waarom vestigt tweederde van de Scholeksters op Schiermonnikoog zich in territoria ten nauwste samenhang met de vraag waarom het zo veel jaren duurt (zelden minder dan vier) voordat Scholeksters voor het eerst tot broeden komen. Elk jaar dat een volgroeide Scholekster niet besteedt aan voortplanting is vanuit evolutionair oogpunt ogenschijnlijk verloren. Het is niet zo dat soosvogels alleen tot broedvogel promoveren door het opvullen van een vacature, dat wil zeggen als er een sterfgeval is opgetreden. Integendeel, veel soosvogelparen vestigen zich op het moment dat de broedvogels eieren hebben, waardoor deze hun territorium minder goed kunnen verdedigen. Dominantie is niet alleen onder vogels met een broedterritorium, maar ook onder soosvogels, plaatsgebonden. De onontkoombaarheid van plaatsgebonden dominantie moet de oorzaak zijn van het feit dat soosvogels zich in kooptreijen organiseren. Het gevolg van lange wachtrijen voor goede territoria is dat vestiging in een goed territorium alleen mogelijk is na een lange wachttijd. Dit maakt duidelijk hoe wachten (dat wil zeggen niet meteen vechten) adaptief kan zijn. De wachtrijhypothese lijkt de beste verklaring voor het feit dat uit het overwinteringsgebied teruggekeerde jonge Scholeksters niet meteen een territorium vestigen, maar eerst een aantal jaren als soosvogel door het leven gaan.

De wachtrijhypothese levert ook een antwoord op de vraag waarom zo veel Scholeksters zich in territoria van lage kwaliteit vestigen. Uit de aanname dat nieuw in het broedgebied teruggekeerde jonge Scholeksters moeten kiezen in welk type territorium ze zich proberen te vestigen, volgt dat als tweederde van de dieren kiest voor een hokkerterritorium de verwachte nakomelingschap over de rest van het leven voor beide categorieën gelijk is op het moment van de keuze. De 'hoopvolle wippers' kunnen zich meteen vestigen. Ongeveer de helft van de 'hoopvolle hokkers' daarentegen sterft een vroegtijdige dood

en de rest komt meestal pas na vele jaren voor het eerst tot broeden (dat laatste is nadelig in het geval er een maximumleeftijd bestaat, hetgeen waarschijnlijk lijkt). Zelfs als er helemaal geen verschillen in vechtkracht tussen de nog niet gevestigde dieren zijn, kunnen er dus door ruimtelijke variatie in territoriumkwaliteit grote verschillen in voortplantingssucces optreden tussen eenmaal gevestigde dieren.

Een belangrijke bijdrage aan het ontstaan van wachtrijen wordt geleverd door het gegeven dat Scholeksters die zich eenmaal gevestigd hebben zelden van territorium veranderen. 'Echtscheidingen' zijn zeldzaam: in het overgrote deel van de gevallen zoeken de dieren na de winter hun oude partner in hun oude territorium op. Hoewel de analyse van 'echtscheidingen' nog op vele plaatsen mank gaat zijn de resultaten duidelijk meer in overeenstemming met het idee dat de meeste Scholeksters bij elkaar blijven (c.q. niet scheiden) omdat er geen echte kansen zijn om hun positie te verbeteren, dan dat echtscheidingen vooral optreden als blijkt dat de partners niet goed bij elkaar passen (ze kunnen niet goed samenwerken bij het broeden op de eieren bijvoorbeeld).

Met name vroeg in het voorjaar gaan zowel mannelijke als vrouwelijke Scholeksters wel eens vreemd: zij copuleren met andere dan de eigen partner. Twee in detail bestudeerde vrouwtjes laten zien hoe deze een aantal jaren achtereen 'overspel' pleegden met de zelfde buurmänneren. In één geval stapte het vrouwtje na twee jaar over naar de buurman. In het andere geval vermoeden wij dat echtscheiding in 1992 zal plaatsvinden, na drie jaar van steeds intensievere en openlijkere seksuele contacten. Het op grond van deze observaties gevormde idee dat buitenechtelijke copulaties vooral het 'uittesten' van mogelijke nieuwe paarbanden betreft, werd ook door andere gegevens ondersteund. Er lijkt sprake van een sterke concurrentie tussen seksegenoten om partners, vermoedelijk van een hogere kwaliteit en/of met een beter territorium.

Hoe simpel het sociale systeem op het eerste gezicht ook lijkt - monogame paren die elk hun eigen territorium verdedigen - de sociale relaties blijken bij nadere beschouwing uiterst complex, doordat carrièreresbeslissingen waarschijnlijk altijd afhangen van de lokale condities. De variatie in condities is de oorzaak van de variatie in carrièreresbeslissingen. Elk individu zit gevangen in een netwerk van lokale sociale relaties en om de carrièreresbeslissingen van een individu te kunnen voorspellen, zou men voor dat individu de specifieke condities tot in detail moeten kennen; geen geringe opgave. Toch durf ik de hoop uit te spreken dat de gepresenteerde resultaten en gedachten een goede basis vormen om de sociale organisatie en het (a)sociale gedrag van de Scholekster verder te ontrafelen.

■ Dr. Bruno Ens, Beatrixlaan 117, 1791 GB Den Burg, Texel.

Bruno J. Ens (1992): *The Social Prisoner. Causes of Natural Variation in Reproductive Success of the Oyster-catcher*. 222 bladzijden, figuren en tabellen. Medeauteurs: A. Brenninkmeijer, T. Burke, R.H. Drent, M.P. Harris, C.M. Haverkort, D. Heg, J.B. Hulscher, L. Jen-

kins, H. van der Jeugd, M. Kersten, J.P. Kruijt, U.N. Safriel, F.J. Weissing. (1992). Proefschrift. De dissertatie is verkrijgbaar bij de Academische Boekhandel Scholten-Wrusters, Guldenstraat 20, 9712 CE Groningen, 050 - 139 788. Prijs f 30,-.

Proefschrift van Bart S. Ebbinge

Welke factoren beperken de populatiegrootte bij arctische ganzen?

Ter ondersteuning van het Nederlandse regeringsbeleid wordt op het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek gewerkt aan een model om te kunnen voorspellen welke aantallen ganzen in de toekomst in Nederland kunnen worden verwacht. Bovendien wordt onderzoek gedaan naar het effect van ganzenbegrazing op de uiteindelijke opbrengst van landbouwgewassen en naar mogelijkheden om de lokale verspreiding van ganzen zó te sturen dat kwetsbare gewassen vrijwaard kunnen worden van ganzenschade.

Dit proefschrift kan worden gezien als een eerste stap in de richting van de ontwikkeling van een model dat de toekomstige aantallen overwinterende ganzen kan voorspellen. Het is hoofdzakelijk gebaseerd op studies aan drie populaties van drie soorten ganzen, waarvan de winterverspreiding zó goed bekend is dat jaarlijkse aantalschattingen van de totale populatie goed mogelijk zijn. Dit zijn de in Noord-Rusland broedende en hoofdzakelijk in Nederland en Noord-Duitsland overwinterende populatie Brandganzen, de in Noord-Siberië broedende in hoofdzakelijk in Frankrijk en Groot-Brittannië overwinterende populatie Rotganzen die zich gedurende de voorjaarsmaanden in het Waddengebied concentreert en de in Noord-Rusland broedende en in Nederland, de Duitse deelstaat Nordrhein-Westfalen, Belgisch Vlaanderen en Groot-Brittannië overwinterende Kolganzen.

In hoofdstukken 2 en 3 wordt uitvoerig ingegaan op het schatten van de jaarlijkse overlevingskans van volwassen ganzen. De verhoogde sterfte in de jaren zestig blijkt inderdaad te wijten aan een hoge jachtdruk. Het sluiten van de voorjaarsjacht op voorjaarspleisterplaatsen in Rusland heeft sterk bijgedragen tot beperking van de jacht op de Kolgans. Volgens voorzichtige berekeningen stierven in de periode 1984-1988 gemiddeld minimaal 135.000 Kolganzen per jaar ten gevolge van jacht. De jaarlijkse sterfte is hiermee op ongeveer 25% gekomen.

Bij de Rotganzen blijkt dat het gewicht, dat vrouwtjes hebben bereikt vlak vóór het vertrek uit het Waddengebied naar de broedgebieden van belang is voor het broedresultaat. Uit schattingen van de totale energiebehoefte om de 4600 kilometer van het Waddengebied naar het Taimyr-schiereiland te vliegen, lijkt het zeer onwaarschijnlijk dat Rotganzen bij vertrek uit het Waddengebied voldoende reserves hebben om in één ruk naar hun broedgebied te vliegen. Uit directe waarnemingen van de aankomst in de broedgebieden blijkt dat ze er, vanaf het vertrek uit het Waddengebied ruim drie weken over doen, terwijl de werkelijke vliegtijd slechts twee à drie etmalen bedraagt. Van een tussenliggende pleisterplaats is zo goed als niets bekend. Zeker

is dat ze niet in het Oostzeegebied verblijven zodat alleen de Witte Zee, die precies halverwege de route ligt, als mogelijk tussenstation overblijft. Uit gedragswaarnemingen aan geringde Rotganzen is ook duidelijk gebleken hoe belangrijk het is voor de foerageermogelijkheden van een vrouwtje tijdens deze conditie-opbouw in het voorjaar om een dominant mannetje te hebben. Veel tegenwind tijdens de laatste tien dagen in mei, wanneer de Rotganzen het Oostzeegebied moeten passeren, drukt het broedresultaat. Ook in het broedgebied spelen factoren als de predatiedruk van Poolvossen en de weersomstandigheden tijdens het broeden een rol. Met name bij de kleinere ganzesoorten als Brand- en Rotgans kunnen in jaren waarin Poolvossen erg talrijk zijn veel nesten verloren gaan.

Vooral bij de Rotgans zijn er regelmatig jaren waarin vrijwel geen jong wordt grootgebracht. Vrijwel steeds zijn dit jaren volgend op een piek in de veelal driejarige cyclus van Lemmingen op Taimyr-schiereiland in Noord-Siberië. De poolvossenstand is dan sterk toegenomen, terwijl het voornaamste voedsel van deze Poolvossen, namelijk de Lemmingen, vrijwel geheel is verdwenen. In dergelijke jaren gaan dan waarschijnlijk alle rotgansnesten aan de hongerige Poolvossen verloren.

Dat echter ook in jaren dat er veel Lemmingen zijn, Poolvossen toch een bedreiging voor ganzenesten vormen, valt af te leiden uit het feit dat Rotganzen in dergelijke jaren vaak binnen de beschermingszone van een sneeuwulteritorium nestelen. Het ingewikkelde samenspel van factoren, die het uiteindelijke broedresultaat bepalen, zijn op het ogenblik onderwerp van een zesjarige studie die wordt uitgevoerd in de Piassinadelta in het westen van Taimyr-schiereiland door het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek in samenwerking met het Instituut voor Evolutionaire Morfologie en Oecologie der Dieren in Moskou. In jaren met veel eirovende Poolvossen blijkt, zelfs als de Rotganzen in een uitstekende conditie vertrekken, toch vrijwel geen jong groot te worden.

De dissertatie brengt bovendien de verspreiding en de trek ter sprake, de interspecifieke concurrentie en de aantalbeperkende factoren.

De tekst van de dissertatie is Engelstalig maar heeft bovendien een goede Nederlandse samenvatting van 22 bladzijden. Onze hartelijke felicitaties aan Bart Ebbinge bij zijn promotie en wij zijn erg benieuwd naar de toekomstige resultaten van zijn onderzoek.

Barwolt S. Ebbinge: Population Limitation in Arctic-bred Geese. Proefschrift, 200 bladzijden, vele figuren, tabellen en zwartwittekeningen (1992). Medeauteurs: J.B. van Biezen, D. Ebbinge-Dallmeijer, P. Forslund, L. Gustafsson, K. Larsson, K.Y. Litvin, B. Spaans, A.K.M. St. Joseph, Y.V. Syroechkovskiy, H. van der Voet. Te bestellen (franco thuis) door overmaking van f 35,- op postgiro 948 540 ten name van Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek (IBN-DLO), Wageningen onder vermelding 'proefschrift Ebbinge'.

Themanummer over westpalearctische ganzen

'Ardea' verscheen opnieuw met een speciaal

nummer. Dit maal betreft het een bundel met lange en korte artikelen over ganzen van het westelijke palearctische gebied. Het zijn bewerkte bijdragen van een internationaal symposium over dit onderwerp dat in februari 1989 te Kleef werd gehouden. Het symposium stond vooral in het teken van de groei van veel ganzenpopulaties gedurende de laatste decennia. Het heeft sterk de aandacht getrokken van oecologische onderzoeksinstituten, natuurbescherming, landbouw- en jachtorganisaties uit geheel Europa en Noord-Afrika. Er waren meer dan tweehonderd specialisten uit 22 landen; vandaar dat dit nummer een vrijwel compleet beeld schetst van de Europese ganzenproblematiek. Een en ander resulteerde in een samenhangend geheel van 44 artikelen met elk een Nederlandse samenvatting.

Een zorgwekkende afname in aantallen vindt plaats bij de Dwerggans in noordelijk Scandinavië en van de Rotgans en populatie van Spitsbergen die overwintert in Denemarken en Oost-Engeland. In Duitsland heeft zich in de periode van 1975 en 1985 een enorme verandering voorgedaan in de aantallen overwinterende ganzen. De kennis over de doortrek en overwintering van ganzen in Polen is nogal onvolledig. De oostkustpolders in Noordwest-Vlaanderen (België) zijn een belangrijke overwinteringsgebied van de Kolgans en de Kleine Rietgans. De situaties in verschillende Europese landen worden in diverse artikelen uiteengezet. In een artikel wordt een overzicht gegeven van het onderzoek naar het vaststellen van schade aan de landbouw aan de hand van de graasintensiteit. In een volgend artikel worden de resultaten gegeven van proeven in Noordrijnland-Westfalen naar het effect van begrazing van grasland door ganzen tijdens de winter. Ook wordt aandacht besteed aan het zorgwekkende verlies aan geschikte habitats voor de 25.000 Kleine Rietganzen in Denemarken. De natuurlijke mortaliteit in de Spitsbergenpopulatie van de Brandgans is aanzienlijk en afhankelijk van de dichtheid, zowel voor volwassen als juveniele vogels. Voor de populaties van Brandgans, Rotgans en Kolgans die in West-Europa overwinteren en in de arctische gebieden broeden, zijn de veranderingen in populatiegrootte en in broedresultaat gedurende de laatste 25 jaar geanalyseerd. In een artikel worden argumenten gegeven voor de stelling dat de recente groei van veel ganzenpopulaties niet alleen (en soms helemaal niet) kan worden verklaard door minder jacht op ganzen in doortrek- en overwinteringsgebieden. Ook de jacht op ganzen in Groot-Brittannië wordt nader onder de loep genomen.

Met argumenten maakt een andere auteur duidelijk dat er enerzijds geen directe relatie bestaat tussen het optreden en de hoogte van de ganzen schade en anderzijds het aantal ganzen in een gebied. Ook wordt een overzicht gegeven van aantallen Grauwe Ganzen die broeden, doortrekken of overwinteren in Noord- en Centraal-Europa en in Noord-Afrika. Uit een studie aan Kleine Rietganzen en Grauwe Ganzen die in Noordoost-Schotland overwinteren, blijkt dat ze

tijdens het foerageren de nabijheid van wegen vermijden.

In de zomer bevinden zich aan de oostzijde van Groenland ongeveer 5000 ruiende Kleine Rietganzen en een even groot aantal ruiende Brandganzen en een broedpopulatie van 500 paren van elke soort. Tevens worden de eerste resultaten gegeven van een onderzoek aan een populatie Grauwe Ganzen die werden gemerkt met halsbanden in het zuidwestelijk deel van Skåne, Zweden. De populatie van de Grauwe Gans op de Schotse Hebriden is sedert de jaren zestig verdubbeld en de daarbij ontstane klachten worden uit de doeken gedaan. De Oostvaardersplassen werden als ruigebied van nietbroedende Grauwe Ganzen en hun voedsel bekeken door drie Nederlandse onderzoekers. De verblijfsduur van individueel gemerkte Grauwe Ganzen in Flevoiland in de herfst is gerelateerd aan de snelheid waarmee de conditie van deze ganzen toeneemt. Over het voedsel en het foerageergedrag van Grauwe Ganzen die overwinteren in Zuidwest-Spanje, worden vele details verschaft. Ook tellingen van Grauwe Ganzen in Noord-Afrika werden nader uitgewerkt. Groenlandse Kolganzen, afkomstig van een klein deel van het broedgebied, blijken zich gedurende de winter over het gehele overwinteringsgebied in Ierland en Schotland te verspreiden. Ook is het dieet van Kolganzen uit de populatie die op Groenland broedt, grondig geanalyseerd. Aan de achteruitgang van de Dweggans in Fenno-Scandinavië wordt een artikel gewijd. In 1980 werden er hoogstens nog negentig broedparen geteld. De origine van 13.064 geringde Rietganzen in Nederland werd nader bekeken. Ook wordt een analyse gegeven van de verspreiding en de bewegingen van de Witbuikrotgans in het overwinteringsgebied in Ierland. De aantallen Rotganzen die in Groot-Brittannië overwinteren zijn van 1976-1977 tot in het midden van de jaren tachtig toegenomen van 47.500 tot ongeveer 95.000 vogels. De wijze waarop kweldervegetaties worden geëxploiteerd door Rotganzen in het voorjaar wordt geanalyseerd. Sedert 1971 broeden er Brandganzen in het Baltische gebied. In het voorjaar neemt het aantal Brandganzen in Estland toe tot ongeveer 50.000 exemplaren. De Brandganzen die op Spitsbergen broeden en in Schotland overwinteren, pleisteren in mei gedurende ongeveer drie weken op Noorse eilanden die tot op vijftig kilometer uit de kust liggen. In Islay, Schotland, overwintert ongeveer 60% van de Brandganzen die op Groenland broeden. Het laatste artikel behandelt de vestiging van broedpopulaties van de Canadese Gans en het aantalsverloop van deze gans in Noorwegen. Over al deze onderwerpen treffen wij artikelen aan in dit speciale ganzennummer.

T. Fox, J. Madsen & J. van Rhijn (redactie): Western Palearctic Geese. Ardea 79 (2): 103-371 (1991). Uitgegeven als afzonderlijk boek. Proceedings International Waterfowl and Wetlands Research Bureau (IWRB) International Symposium, Kieve 1989. IWRB Special Publication No. 14. Het boek kan worden besteld bij IWRB, Slimbridge, Gloucester GL2 7BX, United Kingdom. Prijs f 30,-. Bestellen bij dr. J. Veen, IBN-DLO, postbus 9201, 6800 HB Arnhem. Men ontvangt dan tegelijkertijd met het boek de nota.

Themanummer over meeuwen en sterns

Om de situatie van meeuwen en sterns in een breder geografisch perspectief te beoordelen werd tussen 23 en 26 september 1989 op Schiermonnikoog een 'International Workshop' gehouden, getiteld 'Population dynamics of Lari in relation to food resources'. Uit West-Europa en Canada namen 26 ornithologen aan deze workshop deel. Op drie na werden alle 21 voordrachten in een speciaal nummer van 'Ardea' jaargang 80, nummer 1 gepubliceerd.

In de artikelen wordt onder meer het volgende behandeld: het energiebudget van kuikens en van enkele sterns en meeuwen die in gevangenschap zijn grootgebracht, in het laboratorium werden kuikens van Visdief en Grote Stern met verschillende groeisnelheden grootgebracht, waarbij hun dagelijkse energie-opname werd gemeten. Op Spitsbergen werd op drie verschillende manieren de energiebehoefte van kuikens van Drieteenmeeuwen bepaald, van 1984 tot 1986 werd in drie kolonies van Visdieven in de Jadeboezem onderzoek verricht naar de voedselsamenstelling van de kuikens en de frequentie waarmee de ouders met voer naar de jongen terugkeerden en in 1984-1986 werd in het Duitse deel van het Waddengebied in twee kolonies met Visdieven die aan een verschillend voedselregime waren blootgesteld, onderzoek verricht naar het lichaamsgewicht, de duur van de foerageervluchten en de frequentie waarmee de broedende vogel door de partner werd afgelost.

Op de Shetlands is het broedsucces van de Noordse Stern al vele jaren zeer gering in tegenstelling met de Orkneys en Noordoost-Engeland waar het voortplantingssucces normaal is. Het geringe succes op de Shetlands hangt samen met een sterke afname van de Zandspierung, het stapelvoedsel van deze soort in dit deel van het verspreidingsgebied. In 1987-1988 is de relatie tussen een aantal broedbiologische parameters en de beschikbare voedselhoeveelheid in deze gebieden nader bestudeerd. In 1988 en 1989 werd voor Noordse Sterns die op de Shetland en de Orkneys broeden, onderzocht of, en zo ja op welke wijze, de slechtere voedselsituatie van invloed is op de tijdbesteding en het energiebudget van deze vogels. Tijdens de boreale winter werden waarnemingen verricht aan meeuwen en sterns die in de door de golven overspoelde zone van het strand in Zuid-Peru, foerageerden op de Zandkrab.

Er bestaat tussen de verschillende soorten zeevogels een grote mate van concurrentie om de voedselbron door vissersboten op de Noordzee overboord geworpen vissen (puf) en visafval. Jaarlijks wordt in de Noordzee bij 95.000 ton visafval en 135.000 ton vis overboord gegooid. Sommige soorten zullen door deze voedselbron in aantal vooruitgaan, andere soorten zullen hier minder van kunnen profiteren. Er wordt verwacht dat de laatstgenoemde soorten daarom op den duur in aantal zullen afnemen.

De toename van de aantallen Zilvermeeuwen en Kleine Mantelmeeuwen heeft een steeds sterkere inter- en intraspecifieke voedselconcurrentie

tot gevolg gehad. Deze concurrentie heeft geleid tot een afname van de eigrootte, de conditie van de jongen bij het uitvliegen en het broedsucces bij de Zilvermeeuwen sinds de jaren zestig.

Nader wordt ingegaan op de onrustbarende achteruitgang van de nominaatvorm van de Kleine Mantelmeeuw (*Larus f. fuscus*) die voorkomt over zijn gehele verspreidingsgebied. In Bretagne werd de invloed van het foerageren van Zilvermeeuwen op de vuilstortplaats bij Brest bestudeerd. Op Terschelling werd het broedsucces van de Zilvermeeuw nader bekeken. Zestien broedparen werden daarvoor zes maal per week bijgevoerd.

Met behulp van een wiskundige model trachtte men inzicht te verkrijgen in de demografische parameters die op het aantalsverloop in de loop van de laatste 150 jaar invloed hebben gehad in Bretagne. Ook werd er een onderzoek ingesteld naar de achteruitgang van broedende Drieteenmeeuwen in Bretagne, terwijl een nabijgelegen kolonie in aantal paren sterk toenam. De uittocht bij de ene kolonie bleek vooral een gevolg van een parasitaire besmetting van de nesten met teken en van epidradie door Raven te zijn. Ook is de toename van de Bleekvleugelzilvermeeuw in Brits Columbia bestudeerd en men stort daar niet langer het huishoudelijk afval, maar het wordt verbrand, zodat de meeuwen de mens daar geen overlast bezorgen en geen schade meer veroorzaken. Algemeen wordt aangenomen dat zeevogels vrijwel altijd tot broeden komen in de kolonie waar de vogels zijn geboren (filopatrie). In het laatste artikel wordt de mate van filopatrie voor Drieteenmeeuwen onderzocht aan de hand van kleuringwaarnemingen in een kolonie in Noordoost-Engeland, in combinatie met een analyse van de resultaten van het Britse ringonderzoek. Concluderende opmerkingen worden aan het eind van het boek door Jan Veen gemaakt.

Voor geïnteresseerden in meeuwen en sterns verschaft deze speciale publikatie veel interessante informatie over het recent onderzoek bij deze vogels.

Arie L. Spaans (redactie): Population dynamics of Lari in relation to food resources. Ardea 80 (1): 1-200, talloze zwartwitfoto's, tabellen, figuren en grafieken (1992). IBN-DLO Special Publication. Dit speciale nummer van Ardea is te bestellen bij dr. A.L. Spaans, DLO-Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, postbus 9201, 6800 HB Arnhem, 085 - 452991, telefax 085 - 422175. Prijs f 30,-. Het boek wordt met de rekening aan de besteller gezonden. Betaling dus na ontvangst van het bestelde boek.

Verslag symposium 'Roofvogels: bedreigend of bedreigd?

Helaas werd het ons pas later bekend dat op 28 maart 1992 te Hoogeveen een symposium werd gehouden over (de vervolging) van stootvogels, georganiseerd door de actieve Stichting Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland. Datgene wat op dit symposium door de verschillende instanties is gezegd en werd besproken, is vastgelegd in een verslag. Ook is daarin de lezing van Rob G. Bijlsma over het wel en wee (aantalsontwikkelingen, voedselkeus, broedsuc-

ces, bedreigingen) van de Havik in Noord-Nederland van 1965 tot heden vastgelegd (40 bladzijden). Daarnaast is getracht een zo getrouw mogelijke weergave te geven van de inleidingen van de forumleden en de zeer interessante discussies.

Daardoor is het een zeer leerzaam en informatief verslag geworden, dat vooral door stootvogelhebbers niet over het hoofd mag worden gezien. Belangstelling was er ook voor de videofilm 'Impressies uit het veld', een eigen film over het hoe en waarom van nestcontroles (bepalen legselgrootte, wegen, meten, ringen) van stootvogels. Belangstellenden kunnen deze door de Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland (WRNON) samengestelde videofilm over de activiteiten van de werkgroep op aanvraag huren. De lezing van Rob Bijlsma is een verkorte versie van een hoofdstuk uit het op stapel staande boek over stootvogels dat door hem en Willem van Manen, in opdracht van de werkgroep, wordt geschreven. Het boek zal rond de jaarwisseling verschijnen.

M. Quist (redactie): Roofvogels: bedreigend of bedreigd? 95 bladzijden, 7 tabellen, 9 figuren (1992). Uitg. Werkgroep Roofvogels Noord- en Oost-Nederland, per adres mevrouw M. Quist, Aekingaweg 3, 8426 GN Appelscha, 05162-2660. Te bestellen door overmaking van f 12,50 op girorekening 76 284 ten name van Stichting Werkgroep Roofvogels, Appelscha met duidelijke vermelding van 'symposiumverslag', naam en adres.

De volgende stellingen zijn op dit symposium naar voren gebracht:

1. De bovengrens van het aantal gevestigde roofvogels wordt bepaald door voedselaanbod en nestgelegenheid.
2. De veel gehoorde uitspraak '... er komen teveel roofvogels' kan niet worden onderbouwd met behulp van wetenschappelijke feiten. Uitspraken over aantalsverloop en predatie-effect hebben pas waarde als ze door feiten worden vergezeld die op methodologisch juiste wijze en grootschalig zijn verzameld.
3. Het reguleren van roofvogels teneinde een zeldzamer soort (bijvoorbeeld Korhoen) meer kans te geven is, zinloos.
4. De plaatselijke scheve leeftijdsopbouw, lage reproductie en hoge sterfte onder de Haviken van Noord-Nederland zijn harde bewijzen voor grootschalig ingrijpen door de mens.
5. De publieke gedachte dat jagers zijn betrokken bij roofvogelvervolging wordt door jagers zelf veroorzaakt.
6. De factor predatie bij de achteruitgang van weidevogels in Nederland is te verwaarlozen.
7. Zonder wetenschappelijke vaststelling van doodsoorzaken van gevonden roofvogels door een neutrale organisatie als het Centraal Diergeneeskundig Instituut (CDI) te Lelystad, is de Faunawet deels vleugellam.
8. Overlast door roofvogels bij sierpluimvee en duiven kan niet altijd worden vermeden. Met preventieve maatregelen kan echter veel hinder worden voorkomen.

Het forum was samengesteld uit dr. A.J. Beintema, R.G. Bijlsma, J.F. Bonjer, drs. C.T.J.J. van Eijk, drs. M. van Genne, H.A.A. Lange (voorzitter) en H.A. Pluijmakers.